

Bredero en de Zuidelijke Nederlanden *

door

AUG. KEERSMAEKERS

II. BREDERO'S HOUDING T.O.V. DE ZUIDELIJKE NEDERLANDEN

Al ging de Amsterdammer Bredero vriendschappelijk om met vele uitwijkelingen, dat betekent evenwel nog niet dat hij dezelfde sympathie zou hebben gekoesterd voor hun „land van herkomst”... Een tweede reeks van vragen die bij de studie van Bredero's verhouding tot de Zuidelijke Nederlanden rijzen, betreft dan ook zijn houding ten opzichte van die Nederlanden: wat leert ons zijn literair werk over die verhouding? op welke wijze heeft de Amsterdamse dichter zich over die Zuidelijke Nederlanden uitgelaten? hoe zag Bredero die Zuidelijke provincies en hoe en wat heeft hij erover geschreven?

Vele – misschien wel alle – uitspraken van Bredero in verband met de Zuidelijke Nederlanden werden reeds door anderen aangehaald en gecommentarieerd. De commentaren leidden trouwens tot het besluit, dat Bredero het Zuiden en zijn taal grenzeloos geminacht heeft. Zó grenzeloos... dat een nieuw onderzoek van de teksten noodzakelijk werd voor wie ooit de *Spaanschen Brabander* aandachtig had gelezen; noodzakelijk ook omdat de samen-vattende studie van Bredero's vriendschappelijke omgang met zoveel uitwijkelingen uit dat Zuiden toch aanleiding kon geven tot een nieuwe, meer genuanceerde voorstelling van die verhouding.

Van groot belang voor de kennis van Bredero's opvattingen over de poëzie, de taal, de mensen, het leven, zijn de opdrachten en vooral de voorredes van zijn werken, evenals enkele stukken uit de *Nederduytsche Rijmen*.

Drie thema's keren daarin voortdurend weer:

1. zijn nood aan realisme in de uitbeelding van de personages en daarbij aansluitend in hun taalgebruik;
2. zijn eis voor het gebruik van een zuivere taal, ontdaan van alle vreemde smetten;

* Vervolg van het artikel in *Handelingen XXII* (1968), p. 237-261.

3. zijn overtuiging dat de kunst, ook zijn eigen poëzie, niet „lichtvaerdig”, niet lichtzinnig was, wat zovele bedillers en nijdig-aards nochtans beweerden ; zijn kunst was altijd stichtelijk.

Hiervan is alleen het tweede punt belangrijk voor ons onderzoek.

In de eerste uitgaven van werken, die van 1616 : *Roddrick ende Alphonsus, Griane en Lucelle*, is er van dat streven, een zuivere taal te gebruiken, nog geen sprake ; nergens gaat hij tegen taalbedervers te keer, wel tegen onnatuur in het taalgebruik en tegen de benijders.

Dat zullen ook de twee thema's zijn in de *Voor-Reden* van het *Geestigh Liedtboeckxken*, alleen bewaard in posthume edities. In de *Nederduytsche Rijmen* (1620) zijn echter twee brieven aan de kamerbroeders van de *Eglantier* opgenomen : een berijmde (van 1615) en een (ongedateerde) in proza. De rijmbrief klaagt de wantoestanden aan in de kamer als de oorzaken van haar verval. De andere evenwel is een felle aanklacht tegen de taalbedervers : deze zijn echter overal te vinden, niet het minst te Amsterdam ; het voorbeeld van de Brabantse wijnverlater¹ illustreert de dwaasheid ervan, maar tegen de Brabanders gaat het hier helemaal niet, zelfs niet speciaal tegen het Zuiden in het algemeen. Zijn beroep op „Becanes” en de hoge verwachtingen, die hij koesterde van „den gheleerden en seer kunstighe Steven Stevyn” bewijzen dit overduidelijk. Na de lofspraak op Becanus, en vooral op Spiegel, Fallet en Visscher, Coornhert en Stevin, vaart de schrijver onbarmhartig uit tegen „eenige opgeblasen verwaande sotten, die haer redeneeringh soecken te vercierien met Latijnsche, Fransche, Spaensche ofte Italiaensche tarmen”. En volgelingen van die Brabantse Wijn-verlater vindt men nu „daeghelijcx onder de eerlijcke Cooplieden, onder de naam-rechts-geleerde, doch oock insonderheyt in sommighe broetsche taal-mannen of goed-dunckende Voor-spraken, oock in jonge Doctoren, die haer eyghen bral-woorden in haer moeders spraack niet weten te verduytschen. Daerse nochtans soo overvloedich in onse taal te vinden sijn : maer de brood-droncken luyicheydt is vervaert voor den arbeyt, om die te soecken : daerom behelpense haer met het ghereetste. O vreemde Hovaardy ! die ons eyghen Lants-ingeboren een Revel-duytsch, een krom-tongh en een Koeter-waal maackt ! O ghy, Neder-landers ! waackt op, schuurt u betóóverde óógen open, aenschouwt u eygen blindheyt, laat niet langher dese onwetende duysterheyt u helder gesicht benevele : jaacht dese hóóchmoedighe vreemdelingh, die hier dus

1. Zie het eerste hoofdstuk van deze studie p. 243-244. De brief werd opgenomen in *Werken*, III, p. 147-149.

langh de meester gemaackt heeft, onwaardich wederom naar huys, en haalt met Eerbiedicheydt u verjaachde en schier ontmunte eygenaar in, gelijk als onse oude Cameristen met gróóte (doch willighe) moeyten hebben gepoocht"... Daarmee zijn we terug bij de mannen van de *Twe-spraack*. Er is geen enkele aanleiding in de hele brief om in „dese hóóchmoedighe vreemdelingh” iets anders te zien dan de verbasterde taal, de pronkerige „schuymtael”, zoals trouwens de „verjaechde en schier ontmunte eygenaar” het „eyghen Lants-ingeboren” en onvolprezen Nederlands is. Om die reden is het wel zeer jammer dat de brief niet geda-teerd is...

In de voorredes van zijn twee grote blijspelen zal Bredero zich bepaaldelijk tegen de Brabanders richten, maar niet met dezelfde heftigheid in beide.

De *Reden aande Latynsche-geleerde* in de liminaria van *Moortje* (1617) is zeer belangrijk en dat niet alleen om de aanval op het Brabants. Ironisch en toch niet zonder innige overtuiging verwijt Bredero daarin dat die „Latynsche-geleerde” ten slotte toch hun wetenschap niet meedelen aan het volk in de eigen volkstaal, een reeds oud thema in de strijd om de moedertaal. Voor ons onderzoek zijn evenwel twee andere uitspraken van uitzonderlijk belang: vooreerst Bredero's mededeling over het Amsterdams dat hij Terentius dwong te spreken, en ten tweede zijn aanval op de taal van de ongenoemde Van Ghistele en op de blijvende kwaal van het taalbederf.

Bredero heeft, naar hij zelf zegt, „dien suyverlycken Latinist niet alleen (gedwongen) mal Hollantsch, maer (dat van elck der naaghebuur-Steden begheckte) Amsterdams te prevelen, en te revelkallen: Dan niettemin dese myne sotte stouticheyt en sal u mogelyck niet alleen doen verwonderen, maer misschien een hueghelyck lachen bereyen, vermidts de soete mallicheyt van onse uyt-spraack, insonderheyt duer 't verkorten, of by u ongewoon, of ongebruyck der woorden”². Blijkbaar had dus het Amsterdams ook wel te lijden onder de bespotting van de andere steden en stedelingen; in dit perspectief is de uitdrukkelijke verdediging van het gebruik van het dialect in het *Liedt-Boeck* nog beter te begrijpen: overbodig zal ze wel niet zijn geweest...

Dan komt de aanval op de ongenoemde Cornelis van Ghistele, die nochtans de verdienste had de volledige Terentius en zovele andere klassieken in de volkstaal overgebracht te hebben en zo Bredero's wens, dat de „Latynsche-geleerde” hun wetenschap ten dienste van het volk zouden beoefenen, reeds had vervuld. Toch

2. *Werken*, II, p. 12.

vindt hij geen genade in Bredero's ogen : de Amsterdamse dichter zelf heeft ten minste Terentius' werk „op onse wijze en na mijn macht eerlijck, en uyt eenderhandt eenparich ghekleet, niet met een bedel-rock van hondert duysent snorrepipen, van krommelappen, en ander uytheemsche geleende snipperlingen, gelijk hy over 't sestich Jaren was uytghestrecken in Brabant : Hy sacher uyt, met oorlof, anders noch anders als Esopus Raven, sulcx dat, soo yder 't syne hadde geeigent, hy souwder voorseker heel kaal afghekomen hebben.” Verder heet het, dat hij, Bredero, van Terentius was gaan houden door wat hij over de Carthaginees gehoord had ; „maer doen hy my in dat geckelijck gheschockiert Antwerps verscheen, ick stondt in beraadt of ick huylen wouw of lachen, heb g'er lust in, ghy sult hier of daer noch wel een schampeloentje kryghen, dat u mogelyck wel bevallen en een groot vermaken sal geven, indien ghy gedient zyt met redenen vol getappijte of geborduurde woorden, ghelijck als veel spreuwen van Hovelinghen Stadts schrijvers besighen. Hola ! besongierende Kooplieden, en andere die haar eyghen spraack verarmen en gewelt doen, en liever met een ghelapte gecks kap brallen, dan dat sy willen gaan blincken in een onbesproken effene Mantel. Ach ! wat een willighe armoede hoor ick over 't gantsche Nederlandt ? Souder wel eenich volck onder de Sonne zyn, die met dese verkoren raseryen bevanghen zyn so seer als wy ? het mach wel, maer ick denck het niet. Dan dit weet ghy Hooge Gheleerde best, vermits dat ghy over al t'huys zijt”³.

Hier richt Bredero zich tegen Van Ghisteles vertaling (van 1555, herdrukt in 1596), tegen diens „geckelijck gheschockiert Antwerps”, al schreef Van Ghistele nu niet bepaald Antwerps ! Maar daarover heen richt de Amsterdammer zich tegen het algemeen taalbederf in de Nederlanden en het wordt niet eens duidelijk of hij suggereert dat de oorzaak daarvan eigenlijk in Brabant lag.

Maar doordat Bredero zich blind staarde op de overdadige rederijkerstaal van Van Ghistele, vergat hij alle verdiensten van de Antwerpse rederijker. Karel van Mander had nochtans „Coornhert en Ghistel” als vertalers op één lijn gesteld, maar tevens erop gewezen dat hun werk „met kritiek gelezen moet worden”⁴. En Bredero vergat of wist niet dat Van Ghisteles vertaling toch ook een uiting was van „het ontwakende taalgevoel tegen de depreciatie van het Nederlands door de humanisten”⁵. En zijn spot ten

3. *Werken*, II, p. 12-13.

4. Th. Weevers, *Coornhert's Dolinghe van Ulysse. De eerste Nederlandse Odyssee*. Groningen-Batavia, 1934, p. 145.

5. P. J. M. Van Alphen, *Nederlandse Terentius-vertalingen in de 16e en 17e eeuw*. Tilburg, 1954, p. 50.

opzichte van Van Ghistele heeft hem er toch niet van weerhouden een dankbaar gebruik te maken van de vertaling van de gesmade Antwerpenaar: waar Bredero zijn Franse bron niet goed begreep, voor zijn uitbreidingen en zelfs voor de inhoudsopgave ging hij te leen bij Van Ghistele⁶, die trouwens zijn Latijns model meestal wél zeer goed begrepen had⁷.

Dat overigens de aanval tegen het Antwerps voor Bredero zelf minder belang had dan die tegen het taalbederf in het algemeen, blijkt uit de „schampeljoentjes” die in het *Moortje* voorkomen, zoals Koenraadts karakteristiek van de koopmanstaal (vss. 504 sqq.) ; ja, die „besongierende Kooplieden” moeten het ontgelden, en ook de naäpers van hovelingen, zoals Roemert en de Panlicker Kackerlack ! Antwerps zijn deze voorbeelden zeer zeker niet, wel min of meer overladen met bastaardwoorden, „maatschappelijke, commerciële e.dgl. termen”, die voor het merendeel „zeker in de loop van de 16de eeuw, misschien pas in de 17de eeuw in het Nederlands opgenomen” waren⁸.

De uitspraken in deze *Reden* stemmen ten zeerste overeen met die van de ongedateerde brief aan *De Eglantier*: ook daarin worden in het bijzonder de kooplieden, de advocaten en de heren van de administratie gewaarschuwd... De nieuwe elementen in de *Reden aande Latynsche-geleerde* zijn de bekentenis dat het Amsterdams weleens „begeekt” werd en de daaraan beantwoordende aanval op het „geckelijck gheschockiert Antwerps” van de ongenoemde Cornelis van Ghistele.

Bredero's *Moortje* werd gevolgd door Hoofts *Warenar*. Daarin treedt tegenover de Hollandse „scharpe gezellen” (vs. 433) de Hofmeester Casper op: hij had „t'Antwerpen voor hofmeester gedient over dertigh jaeren” (vs. 506) en zijn taal draagt er nog de sporen van, zoals ook zijn karakter getuigt van wat „kaleteyt” (vs. 519), zoals de „scharpe gezel” Teeuwes het knap-dubbelzinnig formuleert. Was Casper de eerste „Antwerpenaar” op het Amsterdamse toneel ?...

Maar in *Warenar* wordt het Antwerps slechts terloops gebruikt, zonder enige nadruk. De „volle lading” bracht Bredero een goed jaar later met de *Spaanschen Brabander* (1618). „Talrijk zijn in dit stuk de plaatsen waar Br. juist de taal van de pompeuze Brabanders op de korrel neemt. Niet in de laatste plaats is het stuk

6. Cf. J. F. J. Van Tol, *Bredero's „Moortje”, zijn Franse bron en Van Ghistele*. In: *Tijdschrift voor Taal en Letteren*, 19 (1931), p. 15 en 100-109.

7. Van Alphen, *o.c.*, p. 80.

8. R. F. M. Boshouwers, *De Franse leenwoorden in de kluchten en blijspelen van G. A. Bredero*. In: *TNTL*, 79 (1963), p. 189.

te zien als een satirische afrekening met de Franse-taalmode" 9. Nu kijkt men wel enigszins verbaasd op, wanneer men in het voorbericht *Tot den goetwillighen Leser* maar zeer bijkomstig iets te lezen krijgt over de taal; het overgrote deel wordt besteed aan het weerleggen van twee bezwaren vanwege „eenige rechtsche of averechtsche gheleerde Doctoren, met sommige hypokrytesche schijn-heylighe”, die de dichter „schandelijcke oneerlijckheit” en zijn aanval op de „eere-loose-geen-noot-hebbende-moetwillige-Banckeroetiers” verweten hadden. Ten slotte wijst Bredero erop dat hij het spel laat spelen in „een ander tijdt” om alle allusies „op de teghenwoordighe levende” te vermijden. En: „De Brabantsche Tale heb ick tot geen ander eyndt hier in ghevoeght, als om haare arme hovaardy an te wijsen, dat sy also wel haar lebbicheden heeft als de botte Hollanders, die sy soo wel niet en konnen volghen, als wy-lieden haare mis-spraack” 10. In de *Inhoudt van 't Spel* schreef hij bovendien, n.a.v. de bron van zijn blijspel en de hoofdfiguur: „nu also wy geen Spangjert en hadden, of om dattet de ghemeene man niet en souw hebben kunnen verstaan, hebben wy dese namen, de plaats en de tijden, en den Spangjaert in een Brabander verandert, om dies-wille dat, dat volckjen daar vry wat na swijmt” 11.

In het berijmde *Tot den Leser*, geschreven een paar maanden voor zijn dood, zegde Bredero wel:

't Is Amsterdams daar gaatet veur (vs. 68),

maar enige allusie op het Brabants is er niet in te vinden. Doch ook hierin richt de dichter zich tegen hen die zijn bedoelingen hadden miskend, die

Ghelijck als met de vuyle spin,
Die 't goetste neemt ten quaatsten in,
Die 't honich in fenijn verkeert,
Alst in sijn binnenst is verteert (vss. 45-48) 12.

Ook de verschillende lofdichten zeggen nog eens duidelijk:

Hij lieght, die seyt dat ghy ontstichtingh doet 13.

Integendeel, de muze van het blijspel wil door Bredero's stuk iedereen vermaken

Met deuntjes stichtelijck, bequaam van maat en stal,
Van Hollantsche soo wel als van Brabantsche reden 14.

9. Boshouwers, *o.c.*, p. 191.

10. *Werken*, II, p. 144-145.

11. *Werken*, II, p. (150).

12. *Werken*, II, p. (146).

13. *Werken*, II, p. (148).

14. *Werken*, II, p. (149).

Dit alles bewijst toch wel overduidelijk dat het optreden van de imitatie-Antwerps sprekende Spaansche Brabander niet zo zwaar werd opgenomen als sommige latere conclusies het hebben voorgesteld; en Bredero's vrienden en tijdgenoten zullen daarin de dichter ook wel het best hebben begrepen.

Het onderzoek van de *Voorredes*, van Bredero's „theoretische” mededelingen kunnen we thans samenvatten: pas op het einde van zijn kort leven is Bredero gekomen tot een zekere identificatie van taalbederf met Brabants. Die onnatuurlijke rederijkerstaal en met bastaardwoorden overladen stadhuis-taal had hem wel vroeger reeds getroffen, maar de overtuiging dat de Zuidelijke invloed hieraan veel of alle schuld had heeft hij pas laat uitgesproken of ten minste gesuggereerd. Traag is de groei van de figuur Don Jerolimo Rodrigo verlopen, maar het is een voortdurende groei in zijn kluchten en blijspelen. Uit zijn theoretische uiteenzettingen blijkt echter dat eerst in 1617 en eigenlijk pas voorgoed in 1618 het Brabants het te verduren krijgt. En dan nog is de bestrijding van het Brabants ook voor Bredero niet het belangrijkste; trouwens, juist in de opdracht van zijn laatste werk drukte hij nog eens zijn grote bewondering uit voor het werk van de Zuidnederlander Daniël Heinsius¹⁵.

Bovendien moet erop gewezen worden dat Bredero met zijn opvattingen over de volkstaal, de taalverbastering en de verhouding van de volkstaal tot het Latijn helemaal niets nieuws bracht: dat waren de stellingen en opvattingen die vanaf de zestiende eeuw reeds in de Zuidelijke Nederlanden verdedigd werden door vele humanisten, die nog in de zeventiende eeuw verdedigd werden in Noord én Zuid¹⁶, maar die ook toen nog tegenstanders vonden. Het eigene van Bredero is zijn felle verdediging van het Amsterdamse dialect, dat in het begin van de zeventiende eeuw nog verre van toonaangevend blijkt te zijn geweest.

* * *

In hoeverre vinden we nu de weerslag van die beschouwingen in de werken van de dichter, want een verklaring van een auteur in verband met zijn werk is vaak nog heel wat anders dan zijn werk zelf...

En hier is een treffende overeenkomst vast te stellen: in de lyriek, in de „ernstige” dramatiek, in het overgrote deel van

15. Cf. het eerste hoofdstuk van deze studie, p. 247.

16. Cf. id., p. 248, noot 31, ook A. A. Verdenius, *De Spaansche Brabander*. In: *TNTL*, 44 (1925), p. 261 (noot) en J. W. Muller, *Nog een en ander over Bredero's Spaanschen Brabander*. In: *TNTL*, 44 (1925), p. 281.

Bredero's œuvre zoekt men tevergeefs enige zinspeling op Brabant of op het Zuiden. Alleen de *Klucht vande Koe* en de laatste twee blijspelen leveren thans de stof voor onze beschouwingen. Hoe algemeen de voornaamste passages ook bekend zijn, toch moet ik erbij stilstaan, omdat ze in het geheel van deze beschouwingen wellicht beter tot hun recht kunnen komen.

Vooreerst laat Bredero de *Gaeuw-dief* uit de *Klucht vande Koe* „een buydt op de Reden-rijckers Camer" (vs. 13) stelen en de achterdochtige gildebreders, zo vertelt de handige dief, verdenken elkaar ervan de kist geplunderd te hebben. Dat was wel een loze streek van de dichter, wiens werk toch voor een rederijkers-kamer was bestemd! Op het einde van het stuk zegt Joosje, *d'Optrecker* :

Wistent de Rederijkers sy speelden daer af een klucht (vs. 669),

en „ze wisten het" dus! Maar kwaadaardig zijn deze uitspraken niet, en dat is een factor van belang.

Stekeliger is Bredero's karakteristiek van de welbespraakte boer van Ouwer-kerck, Dirck Tyssen, die kan drinken als „een giest". Voor zijn diverse bekwaamheden – rederijker, kannekijker! – geeft de boer onmiddellijk de verklaring :

Voor niet en heb ick by de Vlamingen geen Retrosyn gewiest (vs. 584),

wat hij meteen bewijst met een drinkrondeel, wel parodiërend en toch niet volkomen nonsensicaal, al verstaat de boer al die rederijkerswoorden zeker niet. Maar hij pauwepronkt verder nog met een even dwaas lofrondeel op „de loffelijcke Philosophije", waarvan Joosje niet eens „de helft" verstaat; tussendoor heeft dezelfde optrekker Joosje „dat overdadich kostelijck Fransoys", dat de boer „by de maets van onse Kammer" heeft geleerd, bewonderd, met het prompte besluit :

„Asmen dus moy Francksoys kan lieren in ons eighen lanckt" (vs. 600),

dan moeten zijn kinderen ook naar die rederijkers-leerschool. Natuurlijk voelt de Boer geen prikkeltje spot in deze lovende woorden en hij draaft door, op de reactie van Joosje : „Ick verstaet de helft niet ..."

So doet oock al 't gemeene volck, die weten van geen kunst.
Ick spreek Rondeelen van twaelven, of van viertienen,
Wilger een hebben van vierentwintich, ick selse u verlienen.
Ick spreek Sonnetten, en Balladen uyt de vuyst. (vss. 609-612)

Maar Joosje heeft er genoeg van en ook de Boer valt opnieuw aan het smullen.

Moeten we die „Vlamingen” letterlijk opnemen? Wilde Bredero toen nog de Brabanders sparen? Wellicht niet. De algemene tendens is duidelijk: reactie tegen het dwaze gebruik van bourgondische woorden die uit het Zuiden naar de Noordelijke kamers waren overgewaaid¹⁷. Maar, al krijgen de kamers er hier van langs, Bredero was toch ook maar lid van een dergelijk gezelschap te Amsterdam en in zijn kamer ging alles beslist niet naar wens... Wél hebben we in de geciteerde passages de kiem, die later zal uitgroeien tot een fikse boom.

In de klucht *Van een Huys-man en een Barbier* wordt zeer terloops gezinspeeld op de slechte staat van de wegen in Brabant, en hier staan voor het eerst in Bredero's werk Amsterdam en Brabant tegenover elkaar. Wanneer de praatgrage, maar niet al te snuggere Boer zijn haar wil laten snijden, zal hij de raad van zijn „moertje saliger” volgen: „hout altoos de middel-wech”; die raad volgt hij trouwens altijd: „waer dat ick ga, ick hou altijd de middel-stract”. Daerop antwoordt Meester Gorus, de Barbier:

Dat dunckt mijn is quaet, 'tis wel goet hier t'Amsterdam,
Maer ghy souwt wel beclontert uyt comen datje in Brabant quam¹⁸.

Veel heeft dit niet te betekenen, maar er staat toch *Brabant* en niet *Friesland* of *Zeeland* of zelfs *Holland*, waar de „middelstraten” er niet beter zullen hebben uitgezien!... Zo is het dan toch maar eens gezegd!

Enkele jaren later komen de twee grote blijspelen.

In het *Moortje* ziet Bredero nóg eens de kans om de rederijkers er van langs te geven en toch zijn die uitspraken niet volkomen ongunstig. Reynier, die bepaald geen stichtelijk voorbeeld is van een Amsterdamse „Jonghelingh” of „Vryer”, brengt het relaas van de plannenmakerij en de ontspanningsmogelijkheden der Amsterdamse jongelui (vss. 1444-1555): sommige jonge losbollen zien liever de Engelsen spelen dan de eigen rederijkers:

Want dit volckje wil steeds met alle Menschen gecken (vs. 1454)

en hun manier van spelen kan het niet halen bij die van „de Enghelsche, of andere uytlandsche”:

Sy spreeckent uyt haar geest, dees leert uyt een rol (vs. 1461),

17. Cf. A. A. Van Rijnbach, *De Kluchten van Gerbrand Adriaensz. Bredero*. Amsterdam, 1926, p. 126-127, aantekening bij vs. 584.

18. Editie A. A. Van Rijnbach, *o.c.*, p. 83, vss. 79-80.

m.a.w. : de buitenlanders spelen met bezieling, de inheemse rederijkers zeggen hun rol op... Maar anderzijds :

D'uytheemsche die zyn wuft, dees raden tot het goedt,
 En straffen alle quaat bedecktelijck en soet :
 't Was moy, sey schalcke Jan, dat sy lieten haar ghekitabbel :
 Maar 't is telckens weer-an met een hibbel en dribbel.
 Noch leeren sy de luy te laten nijdt en twist,
 En 't is een volck dat selfs staagh buyten de pot pist.
 Wat schaat dat ? seyden ick, of sy somwijls wat twisten,
 Dat doen wel fijnder lien, al zyn't gheen Kameristen. (vss. 1464-71)

De Amsterdamse wereld komt er trouwens helemaal niet zo glorieus uit ! Het is een verzameling liefhebbers van de „lichte natie”, van hun taal radbrakende kooplieden, die er bovendien niet tegen opzien loense zaakjes te doen, zoals de krenterige vader Lambert (vss. 2974-92). Zijn zoon Ritsart is verslingerd op Moy-aal. Voor deze zoon heeft „Brabant” een bepaalde klank :

..... ick was noyt uyer Stadt
 Veerder dan in Brabandt, daar leertmen oock al wat :
 Hoe datmen leven sal met vriendelycke Vrouwen. (vss. 377-379)

Maar ook zonder in Brabant te zijn geweest kende hij heel wat van de kunst „met vriendelycke Vrouwen” te leven, zoals zijn broer en gezellen trouwens. Ook zijn broer Writsart heeft een bepaalde voorkeur :

Want hy het de besteesters en rofsters, en koppelsters op zijn hant,
 So datter niet een nuw snofje komt van oosten of van Brabant :
 Of hy heefter sijn Kouranct of, hoe wel s'et niet luyt roepen.
 (vss. 1520-22)

Een zelfde levensopvatting vinden we bij Roemert, die blijkbaar dient – of voorgeeft te dienen – onder de Prins van Parma (vs. 2053) ; maar behalve een liefhebber van Trijntje en Wijntje, is hij nog een hoogmoedige bluffer. Een van zijn bravoure-stukjes haalde hij uit met de koetsier van de hertog, een Brabander ook blijkens zijn „wt de kerf” gaande „wafel (vs. 1251-52), waarmee hij in zuiver Brabants een weinig nette vraag debiteerde¹⁹.

Onwillekeurig vraagt men zich af of de hopman én Ritsert door hun voorkeur voor het Brabantse niet tot Moy-aal zijn gekomen ? Immers, deze „Spaansche Joffer” (vs. 1602) heeft toch Brabants bloed in de aderen, langs haar moeder (vss. 131-132), die trouwens een „seecker Don” wel aan „die fransoysche sieckt” zal

19. Vs. 1252 ; cf. 1369, waar hij een „Brabander” genoemd wordt. Cf. ook *Moortje*, ed. Stoett, p. XI.

hebben geholpen waaraan hij stierf (vss. 140-141). In Spanje krioelde het bovendien van „Nederlanders van licht alloy” en van „verloopen Brabanders” (vss. 551-552). Overigens was haar moeder niet van de slechtsten, en Moy-aal evenmin.

Brabant blijkt hier dus het land van herkomst te zijn van tal van lichte vrouwen, waaraan de Amsterdamse jongelingschap uit de deftige, bourgondiserend-pratende koopliedenstand haar hart verloor. Van de taal van de Brabanders als zodanig is hier eigenlijk geen spoor, behalve wellicht dat enkele obscene zinnetje van de Brabantse koetsier van de hertog (vs. 1252). Dit kan nu te meer verwondering wekken, omdat hier iemand ten tonele werd gevoerd die wél Brabants kon praten, nl. Moy-aal. Zij spreekt echter „vrij beschaafd” en de bluffende Roemert „spreekt vrij sterk dialect”, evenals Kackerlack, die nochtans geen geboren Amsterdammer is. „Behalve ... Lambert, Geertruy, de marktlieden en Roemer spreken alle andere personen beschaafd Amsterdamsch, met hier en daar een lichte mate van verschil”, zo luidt de belangrijke conclusie van Stoett²⁰: zoals hij in de *Reden aande Latynsche-geleerde* schreef, had hij zijn personages „niet alleen mal Hollantsch, maer (dat van elck der naaghebuur-Steden begheckte) Amsterdams” doen praten; daarmee had hij de gelegenheid laten voorbijgaan om het Brabants er uitdrukkelijk in te pronk te zetten. Integendeel, het zijn juist de rasechte Amsterdamse kooplieden die „schampeljontjes” van „getappijte of geborduurde woorden” ten beste geven: de vele bastaardwoorden uit de taal van de „besongierende Kooplieden”, hier o.a. vertegenwoordigd door de authentieke jonge Amsterdammers, worden door Koenraat, „de Vaders Makelaar”, op een opvallende wijze samen opgesomd (vss. 497-520). En Roemert, „Roover en Ruyter, namaals Kapiteyn te Water”, die in zijn hoogmoed en pocherij heel wat verwantschap vertoont met de latere Don Jerolimo, spreekt vooral... Amsterdams...

Uiteindelijk zijn dus die aanvallen op het Zuiden nog niet erg geweest: de Amsterdammers zijn ten minste even dwaas, zij vergapen zich zelfs aan die afkeurenswaardige import van lichte meisjes en van pompeuze rederijkerstaal. Bovendien zijn ze zelf allesbehalve voorbeelden op welk terrein dan ook!

Veranderde er veel met de *Spaanschen Brabander*? Op het eerste gezicht – mede beïnvloed en bepaald zelfs door een nu eenmaal geldende opvatting – zou men zeggen: ja! Maar kijken we goed toe...

20. G. A. Brederoo's *Moortje*. Uitgegeven en toegelicht door Dr. F. A. Stoett. Zutphen, 1931, p. XXI-XXII.

Brabant wordt duchtig onder handen genomen om de taal en de manieren van zijn inwoners, verpersoonlijkt in Jerolimo Rodrigo, de joncker. Met de twee eerste verzen waarmee Jerolimo zijn monoloog inzet, is eigenlijk het thema van de tegenstelling Noord-Zuid, Holland-Brabant, Amsterdam-Antwerpen, aangegeven :

T'is wel een schoone stadt, moor 'tvolcxken is te vies :
In Brabant sayn de liens ghemaynijck exkies ...²¹.

Hoe „exkies” ? Waarin ? Alles vernemen we verder. Amsterdam is wel schoon, maar de bewoners zijn rare kwasten, tegenover de „exkieze” Brabanders, gekleed (en zich gedragend) „Als kleyne Konincxkens of sienelaycke Goden”. Dan volgt de herinnering aan de „Kayserlaijcke Stadt ! Hantwerpen groot en raijck”, aan me-jonkers avonturen in de beruchte Lepelstraat aldaar, oorzaak van zijn „schandelaijck falgeren”. Hij poetste de plaat, betaalde zijn „Krediteurs” met „al het goeyken damen was vertrouwt / Van mijn ghebuurkens hier t'Amsterdam” (vss. 29-30) en nu is hij al ongeveer een maand in de Amstelstad, waar „veel goeyen Liens” zijn : goedgevolig en goedgeefs en die de spreuk vergeten : „Al sietmen de luy men kensse niet”. Die goedgevolige en goedgeefse Amsterdammers houden hem voor een rijk koopman, maar de Brabander heeft genoeg humor om met wat zelfspot te besluiten :

Zemers, ben ick rayck, so moet mayn goeyken wel inviesibel,,gaan (vs. 46).

Daar staat hij, al ten voeten uit getekend : een „kleyn Konincxken of sienelaycke God”, welbespraakt en nog meer berooid, levend in onzekerheid en van de goedgevoligheid van de Amsterdamse „botmuylen” ; maar hij is zich van dat alles terdege bewust en daarom kan hij om zichzelf ook weleens grinniken met inwendig plezier.

Onmiddellijk hierop verschijnt zijn tegenspeler en helper, Robbeknol : een „nettert” ter wille van zijn naam en ook een inwijkeling – hij is van Embden, God bettert ! (vs. 66) – ; al dadelijk vergaapt hij zich aan de kwasten aan mejonkers benen en dies meer ! Graag neemt hij dan ook het aanbod van Jerolimo aan, bij hem in dienst te treden.

Volgt dan de beruchte passage over het „heeroycke” Brabants en het „botte” Hollands, met de Bredero-antwoorden van Robbeknol, want wat deze sympathieke „Embder potschijter” allemaal zegt, weet vooral zijn dichter, niet Robbeknol zelf, evenmin trouwens als vroeger Dirck Tyssen-met-zijn-koe zelf inderdaad die nonsensicale rondelen kon vinden, ondanks zijn scholing bij de Vlamingen ! En dat Jerolimo daarbij ook dubbelzinnige woorden

21. De citaten uit *Spaanschen Brabander* komen ook uit *Werken*, II, p. (153)-232.

gebruikt met averechtse lof voor dat Brabants, past bij zijn galgenhumor. De seigneuriale spozucht komt bij Jerolimo al dadelijk boven, wanneer hij tot Robbeknol zegt :

Was ou moeyer noch maaght, ick liet ou een Brabander maken (vs. 182).

Hoezeer nu „Aaltje Melis” haar maagdom bewaard had, hebben we pas van haar zoon Robbeknol zelf vernomen !

Jerolimo vindt het Brabants „een Robsodi, nonpareylle sonder weergae” (vs. 183) ; immers : „die ons verstoot, die verstoot alle spraken” (vs. 181). Daarmee kan Robbeknol-Bredero wel een eindje meegaan, maar hij ziet het toch anders : 't is een mengelmoes van Frans, Spaans, Italiaans :

De Brabanders slachten d'Enghelsche of de spreeuwen, sy kennen
van elcks wat (vs. 187).

Als al het uitheemse gebannen werd, dan

Souwen de Brabellaars staan kijken met haar arme jottoose taal
(vs. 196).

Daarmee is eigenlijk alles gezegd en het was het oude, reeds zestiende-eeuwse verwijt aan het adres van alle taalbedervers. Maar de rederijkers moeten er ook nog het hunne van krijgen !

Woor woren de Hollantsche botmuylen ? niemant van so veel
En quamber te voorschijn in ons magnifijclaijck Retorijclaijck lantjuweel,
Da was een dingen van d'ander Waerelt, 'tis rekreatieflijck te lesen
Moor sjases par Dio sante, wa plochtender elegante Poëten te wesen.
Item daar haddege Kastileyn, de Roovere, Gistellen, en Kolijn,
En Jan Baptisten Houwaart, dat bayloy goeye meesters zijn :
Dat waaren liens vol perfeccy : en van devine eloquency.
Yghelijck wordeken datse aggeerden, of nomineerden, dat was een
[sentency.

Het minste datse sprooken dat was een reffiereyn, en dat so extravagant
Van uytspiraack, trots een Oostersche Phar-heer, of Luytersche Predikant.
En bay hoor rondeelen en balladen (met licencie magh icket vry seggen)
Daar mogen de Hollandse boerelicke-dichters hoor broeck by leggen.

Robbeknol waarschuwt spottend :

Werpt de Vlamingen niet wegh, mijn Joncker, watje doet,
Met huldere incarnatie, en Palleys vol minnen, en suyckerbosjes soet.

Hierop besluit Jerolimo evenwel nogal onverwacht :

Baste, al stillekens, ick hees ghenoech van die mufte miskienen Retrosynen.
(vss. 207-221)

Als is over deze tekst al vaker geschreven, toch eist hij dat we er ook hier bij blijven stilstaan: De laatste reactie van Jerolimo bewijst wel dat, ondanks alle voorafgaande lof voor de rederijkers, hun kunst hem weinig kon schelen; verder is er dan in het spel ook geen sprake meer van.

In de *Spaanschen Brabander* komen nogal aardig wat onjuistheden en anachronismen voor, want uiteindelijk ging het toch om het Amsterdam uit Bredero's tijd. Maar moest de Sinjoor Jerolimo niet geweten hebben dat op het geroemde landjuweel, dat in de tijd van het spel pas tot het verleden behoorde, de „Hollantsche botmuylen” afwezig waren, omdat het alleen Brabantse kamers betrof? Blijkbaar kwam deze uitspraak goed te pas voor Bredero zelf... en Jerolimo bewees ermee hoe weinig hij eigenlijk thuis was in die echte poëtenwereld, ondanks al die „goeye meesters”.

Ja, die „goeye meesters”! Bekend is dat werken van Jan Baptisten Houwaert nog in Bredero's tijd verschenen en wel te Amsterdam²²: één in 1612, ingeleid door Bredero's eigen lofdichter Abraham De Coninck, die wel bezwaar had tegen het gebruik van „eenighe uytheemsche woorden”; dit werk verscheen bovendien met lofdichten van Gerrit Hendrickx van Breughel en van de Mechelse dichter Jan Thieullier²³; een ander werk verscheen nog in 1616, na Hollandse uitgaven van 1598, 1605, 1612 en 1614.

Kastileyn – Matthijs de Castelein –: zijn werken verschenen pas na zijn dood en werden nog in 1612 en 1616 gepubliceerd te Rotterdam.

Antonis de Roovere († 1482), de Bruggeling wiens *Rethoricale Wercken* pas in 1562 te Antwerpen waren uitgegeven, was in de zeventiende eeuw bij de Zuidnederlanders nog niet vergeten, en ook niet in het Noorden. Het is zelfs niet uitgesloten dat Bredero de spreuk van zijn blijspel aan De Roovere ontleende: „Het laatste van de vier Rondeelen heeft tot tweeden en achtsten regel: Al sietmen de lieden men kentse niet”²⁴.

„Gistellen” is natuurlijk Cornelis van Ghistele, de bekende „vertaler” van Terentius en van vele andere klassieken en tegen wie Bredero het al eens in alle ernst had opgenomen in het woord vooraf van zijn *Moortje*. Van diens vertalingen van Horatius was te Leiden een herdruk verschenen in 1599, van die van Ovidius te Rotterdam in 1600, 1607 en 1615, van die van Terentius te Ant-

22. E. Rombauts, *In de omgeving van de „Spaansche Brabander”*. In: *Album Prof. Dr. Frank Baur*, II, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1948, p. 196-200.

23. Dat ITP hoogstwaarschijnlijk Jan Thieullier is, heeft Dr. F. Van Vinckenroye aangetoond in zijn artikel: *Jan Thieullier, lofdichter van J. B. Houwaert*, in: *Spiegel der Letteren*, 6 (1962-1963), p. 57-62.

24. G. C. Van 't Hoog, *Antonis de Roovere*. Amsterdam, s.d. (1918), p. 35 noot. In de editie van het werk van De Roovere door Mak staat dit rondeel p. 320.

werpen in 1596, van die van Vergilius te Rotterdam in 1589 en 1609. Een succes dus tot in Bredero's eigenste tijd!

Met „Kolijn” zou Colijn van Rijsssele bedoeld zijn, wiens *Spiegel der Minnen* in 1561 te Haarlem was uitgegeven door niemand minder dan Coornhert. In 1617 verscheen een derde druk te Rotterdam.

Dat in het begin van de zeventiende eeuw de faam van deze rederijkers nog niet tot het verleden behoorde, zeker niet bij de uitgeweken Vlamingen en Brabanders, bleek ook uit de *Nederduytsche Helicon*, in 1610 te Haarlem uitgegeven en verzorgd door „dichters” uit Karel van Manders omgeving. Jasper Bernaerds laat „Konstoeffenaer” zeggen in de *Velt-dichtsche Tsaemspraeck*:

Tsoud' dan te spreken passen
Van dien *Lusthof*, daer langh *De Roover* ernstigh groot
Alleen wracht. Maer doe d'*Heer*, de *Casteleyn* geboot,
Dien t'op'nen elck : quam haest *Colyn* met konst geladen,
End' *Gistel*, van der *Noot*, om maken wegh end' paden
.....²⁵.

Vier verzen verder wordt, tussen tal van anderen, ook Houwaert genoemd²⁶.

Bredero vermeldde Lucas De Heere en Jan van der Noot niet in Jerolimo's tirade; Houwaert paste inderdaad beter in dat gezelschap. En behalve van De Roovere werden nog in Bredero's tijd werken van juist die „goeye meesters” gedrukt, alle in het Noorden en zelfs nog wel te Amsterdam... Hierbij waren bovendien de „Vlamingen” niet vergeten: Kastileyn, de Roovere en Kolijn waren Vlamingen!

Onder „de Vlamingen” verstond Jerolimo – en Bredero! – wellicht wat anders: dezelfden als de leermeesters van boer Dirck Tyssen? En draagt Jerolimo „die mufte miskienen Retrosynen” eigenlijk toch niet in zijn hart, nog veel minder zal dat het geval geweest zijn met zijn dichter, Bredero. Ook hier is de algemene tendens duidelijk: het gaat de dichter om Jerolimo's leermeesters in de bourgondiserende welsprekendheid en tegen hun verderfzaaiende taal ageerde Bredero. Maar nieuws bevatten zijn uitvallen eigenlijk niet²⁷.

Reageerde Bredero dan vanuit het zgn. superioriteitsgevoel van

25. *Den Nederduytschen Helicon*, p. 73.

26. J. Te Winkel in *TNTL*, 18 (1899), p. 248 en 260 zegt dat er 117 „dichters” genoemd worden; in zijn: *Ontwikkelingsgang ...*, III/2, p. 67: 116 dichters.

27. Daarop wees ook A. A. Verdenius, *De Spaansche Brabander*. In: *TNTL*, 44 (1925), p. 261 voetnoot: „Bredero kan bij deze hele passage (vs. 175-220) zeer wel aan de *Twespraeck* gedacht hebben.”

de Amsterdammer die zijn stad machtig zag uitgroeien en die zich bewust was van zijn eigenwaarde ? Dat wordt toch veelal beweerd. Maar die visie lijkt me een typische misvatting van onze negentiende-eeuwse en latere Bredero-interpretatoren, die vanuit het eigen standpunt ten opzichte van het koddig-gewaande Vlaams een oordeel velden.

Is Jerolimo's taal wel zo dwaas en bespottelijk voor diegenen met wie hij op het toneel staat ? Of vergapen dezen er zich aan ?

Vergelijken we even de scène tussen Jerolimo en de twee snollen met het origineel ; dit laatste heeft o.a. : hij was daar met hen „koutende den boha maeckende ende hun gevende meer soete ende vriendelijcke woorden dan wel den geleerden Ovidius soude hebben kunnen doen." Zij wilden hem een ontbijt doen betalen „met oec de ghewoonlijcke mercede dier toe staet." Maar dat lukt niet ; Jerolimo krijgt het benauwd „ende brocht alsoo veel blau excusatien bij" ²⁸. Daarom lieten zij hem staan.

Behalve het zo gewraakte maar kostelijke verhaal van de twee snollen, hoe zij „in 't groote gilt" (vs. 730) geraakten, gaat dit toneel terug op het origineel. Maar wat heeft Bredero ervan gemaakt !

Zodra ze Jerolimo zien, menen ze een „Signeur" voor zich te hebben ; en Jerolimo praat inderdaad beter dan Ovidius ! Maar hij, die in de Antwerpse Lepelstraat wel de gave des onderscheids zal hebben verworven, spreekt ze aan als :

Triumphante vroukens, met eer en deucht bepaerelt (vs. 618) !

Onmiddellijk trachten de met alle eer geïnvestiteerde Majesteiten Jerolimo's taaltje na te spreken. Hierbij denken we onwillekeurig terug aan de bedenkelijke faam die Brabant „genoot" in *Moortje* ! Nu blijkt ook duidelijk dat Roemer Visscher niet zonder grond had gehekeld :

De Meyskens van de Courtosye,
Stellen op Brabants haer fantasie :

.....

Op Brabants segghense jae voorwaer :

Op Brabants spreken sy alle gaer :

Op Brabants singhense haren sangh :

.....

Amsterdamse Dochters doet mijn bescheyt,
Schaemt ghy u van de Hollantsche botticheyt ? ²⁹

28. C. J. Vierhout, *Bredero's Spaansche Brabander vergeleken met den Lazarus van Tormes*. In : *Noord en Zuid*, 17 (1894), p. 153.

29. N. Van der Laan, *Uit Roemer Visscher's Brabbeling I*. Utrecht, 1918, p. 76-77 ; uitgegeven in 1614.

Treffender voorbeelden dan Trijn en An kunnen bezwaarlijk gevonden worden : ze passen zich zo goed en zo kwaad het gaat aan bij Jerolimo's „discours", al verstaan ze hem ook niet, wanneer hij deze „Goddinneken" vergelijkt bij al de Olympus-dames en bij

De Spartsche Coningin, die 't hoochmoedige Troyen
Ten bloet en brande brocht, en 'tGrieksche Legher doyen (vss. 630-631).

Rijm en zinsbouw zullen hierbij voorzeker hun komische kracht niet gemist hebben !

Een lange tirade volgt, een opeenstapeling van uilenspiegelse dwaasheden en complimenten :

Provinciale Maecht, hoe kundy discoureren.
Ghelijck als den Parnas' van Henste-woter spuyt,
So vloeyen van u tongh de schoone woorden uyt.
De Mussen hebben u in plets van Moeyers speenen
Ghevoeyert en ghesoocht, met goeyen Hippocrene.

.....

O ghy Bataviersche Marcurialistinnen ! (vss. 639-643, 647)

De „dames" willen tot „specy in manum" komen, maar luisteren geduldig en zingen zowaar mee, „Op Brabants singhense" ! Maar wanneer ze de jonker nog eens geld vragen, dan moet hij „te noenent raasen" (vs. 691) en „op de Bors" zijn (vs. 692) – want hij is een koopman ! – en weer bedenkt hij voor zichzelf :

Men siel 'ken weet gheen raat, een rijck man die het heet (vs. 696),

nl. het gevraagde „hallif stuck van achten" ! Maar meteen heeft hij de oplossing gevonden : de „blau excusatie" blijven inderdaad „blauw", maar het zijn er geniale en Jerolimo houdt alle eer voor zich :

Want liens die in haar eer en reputacy,,staan
Die moeten by gheen wijn noch lichte nacy,,gaan (vss. 708-9),

en met een meesterlijk :

Ie vo Bassa la man, de Vostre Signory (vs. 713)

verbluft hij de nijgende Trijn en An en nog het meest Robbeknol. Een laatste duwtje van Uilenspiegel-Jerolimo luidt dan :

Ick kus de vloy, Juffrouw, die op u hont gheseten,,het (vs. 717).

Daarmee verdwijnt hij, de verblufte „lichte nacy" achterlatend, die moet bekennen dat ze erin gelopen was !

En zo is het aldoor : met zijn blufferige grootspraak, als een authentieke schatrijke koopman-edelman, weet hij zelfs Gierighe Geeraert, voor wie „Twie kleyntjes” al „ien groot” maken (vs. 1686), en Byateris, die blijkens haar schuine avonturen ook niet van gisteren is, met een kluitje in het riet te sturen. Dan is het tijd om „no Kuylenborgh en Vyanen” te „verraysen” (vs. 1879) !

Dat Jerolimo ondanks zijn pronkzucht niet zo kwaad is blijkt vooreerst uit een kwalificatie van Bredero zelf : in de *Inhoudt van 't Spel* noemde hij hem Robbeknols „eerlijck-hertighe doch arme Meester”³⁰ ; niet minder blijkt dat op het toneel : voor die Meester heeft Robbeknol alle sympathie. Hartelijk kan Jerolimo erom lachen, als Robbeknol bleek van angst komt binnenstormen na de ontmoeting met de lijkstoet. En als ze samen eten van het bij toeval verworven geld van Jerolimo, wordt „syn eerlijck-hertighe doch arme Meester” waarachtig week : met de zo sympathieke aanspreking „Robbeken” (vs. 1595) vertelt ook hij zijn hele geschiedenis, om hem wat later „verlof” te geven en zelf te „verraysen” !

En wat voor Amsterdammers stelde Bredero tegenover Jerolimo ? Behalve een paar deugnieten van kinderen, een stel „ouwe Klouwers” die „met haer slechte manieren, spraack en kleedinghe, de oprechte slechtheyt der Amstelredammers” bewijzen³¹. Ja, maar wat zijn dat scheve „patriotten” ! Het is toch maar „klootjes volc, dat goet weet van alle katte quaat” (vs. 391). Wat zij van hun stadgenoten weten te vertellen, is allesbehalve „oprecht” en „slecht”. Hetzelfde geldt trouwens voor de twee snollen, die nu eens niet uit Brabant komen maar uit de „schoone stadt” Amsterdam zelf, en voor de goedhartige Spinsters, wier verleden ook niet erg stichtelijk is geweest. Ook Byateris en Gierighe Geeraert zijn precies geen pronkstukken ; wel bewijzen ze dat ze niet zo „discoureeren” (vs. 639) kunnen als de Brabanders : zij zeggen het hard en ruw, zonder ook maar het kleinste blaadje voor de mond te nemen. De Notaris is een druk-doende „geleerde” en spreekt dus ook af en toe een bourgondisch woord om indruk te maken ; de schout is altijd in de herbergen te vinden. Het Amsterdam dat opgeroepen wordt in de diverse gesprekken van de „patriotten”, de Spinsters, van Geeraert en Byateris is allesbehalve getooid met „oprechte slechtheyt”, tenzij men die uitdrukking neemt in haar moderne betekenis ! Het zijn verhalen en kletspraatjes die passen op het komische toneel, maar precies geen kieskeurig volkje uittekenen. De namen alleen reeds spreken boekdelen en steken

30. *Werken*, II, p. (150).

31. *Werken*, II, p. (150).

meestal schril af tegen de enkele „Antwerpse” namen. En is „Beningje Nanincx susterlings afters-kijnt inde bonte luyt” te Amsterdam (vs. 1755) minder koddig dan „Naast de blaeuwe boterham, by Hanssens zoons Grootmoeyers” (vs. 858) te Antwerpen ?

Onder die „patriotten” zijn trouwens nog heel wat – twee deden ? – vreemdelingen, ook „bankerotiers”. Moet er bovendien op gewezen worden dat al wat te Amsterdam *Deen, knoet, poep of mof* heette, met die aanduiding ook gekwalificeerd was als : lompe en plomp en onbeschoft en vagebondachtig ; een *Brabander* had dan toch nog andere manieren, zelfs als bankroet ook hem naar de Amstelstad had gevoerd !

Het vijfde bedrijf brengt dan zovele Amsterdamse glories bijeen : een bonte groep – nog vier schuldeisers meer dan in het origineel ! – bekvecht om Jerolimo’s bezittingen : nihil ! Nu blijkt wat Jerolimo helemaal in het begin gezegd had : er waren nog goedgebouwde en goedgeefse lieden te Amsterdam, inderdaad niet al te snugger ;

’t Is tijd da wy die bot-muylen, die huybens wat fatsonneeren :
Men moet haar altemets een spelken en een kluchtken leeren. (vss. 43-44)

Dat heeft deze nieuwe Uilenspiegel of Reinaert gedaan : als grand seigneur en als koopman iedereen overbluft en met schone, voor hen zo vaak onbegrijpelijke – en daarom wellicht vertrouwen-inboezemende – woorden betaald. Een „spelleken” dat er mocht zijn ! En niet te vergeten : „het kluchtken” werd gespeeld door twee inwijkelingen, de ene uit het Zuiden, de andere uit het Noorden, de „eerlijck-hertighe doch arme Meester” Jerolimo en zijn trouwe knecht Robbeknol, tussen wie een vertrouwelijke vriendschap was gegroeid. Terecht schreef Muller : „Deze tegenstelling tusschen de oudingezetene, Amsterdamsche burgerij – meerendeels nog ‘slecht en recht’ van leefwijze, tegen de uiterlijk meer beschaafde Brabanders met zekeren stillen nijd op-, daarentegen op de plumpe Oosterlingen minachtend neerziende, en op beide groepen naijverig – en die inkomelingen uit Zuid en Oost is een factor in Bredero’s spel, welks betekenis mij toeschijnt niet altijd op zijn volle waarde geschat te zijn”³².

De toeschouwers konden lachen én met Jerolimo én met de hele en halve Amsterdammers ; wie hier het belachelijkst is, dat is zeer de vraag !

De Amsterdamse officiële taal, de meeste literaire verhalen, niet het minst de koopliedentaal waren niet vrij van, integendeel :

32. J. W. Muller, *Nog een en ander over Bredero’s Spaenschen Brabander*. In : *TNTL*, 44 (1925), p. 281.

krioelden van Jerolimosiaanse woorden en zinswendingen. Men moet b.v. maar eens bepaalde verslagen (als dat van Oldenbarnevelds secretaris) lezen, of vertalingen als die van Bredero's vriend Reinier Telle, of koopmanscontracten om zich daarvan te overtuigen. En de leidende stand en de kooplieden gaven toch de toon aan. We vinden ze niet in de *Spaanschen Brabander*, maar tegen beide groepen was Bredero al voldoende uitgevaren in zijn *Moortje*.

Ook de *Spaanschen Brabander* is de dramatisering van een verhaal „na 's lands gelegenheid verduist”. Zo kwam de Brabander met zijn taal en manieren in het spel. Jerolimo is echter tóch een andere figuur geworden dan de naamloze Spaanse „escudero” van het origineel. Niet alleen promoveerde Bredero hem tot hoofdpersonage, maar bovendien werd hij van louter ijdelruit en armoedzaaiër nog een uilenspiegel; mét zijn „sieckte” werd hij tot zijn genezing door de Heer niet alleen gezegend met een rijke inbeelding, maar bovendien nog met een knappe mensenkennis, een zin voor galgenhumor en een gewiektheid, die hij erfde van Reinaert en van Uilenspiegel, die beiden door de eeuwen heen in het land van Vlaanderen en Brabant bleven rondwaren!

Dat Bredero zelf in zijn inleiding slechts in bijkomende orde gewaagt van Jerolimo's Brabanderschap en Brabantse taal, en dat de reacties zich niet gericht hebben tegen die taal in het spel, is in dezen ook veelzeggend. Bredero waarschuwde immers tevergeefs tegen die taal. Hij schreef zijn *Spaanschen Brabander* met evenveel spot voor de Amsterdammers, vanuit de situatie van iemand die tevergeefs vocht.

* * *

Niet alleen uit de *Voorredes*, ook uit zijn werken zelf blijkt dus dat Bredero pas laat ten strijde is getrokken tegen de verbasterende invloed, die het Zuiden op de taal heette uit te oefenen. Daarbij moeten we ook in acht nemen, dat Bredero's opvattingen niet nieuw waren en door velen gedeeld werden. Slechts de tegenstelling Brabants-Hollands, bepaaldelijk Antwerps-Amsterdams is enigszins van hem. Maar de meeste dichters waren het daarmee eens, ook „Brabantse”, en de volkstaal ging haar eigen weg, beïnvloed door de hogere bevolkingslagen, die sterk door het opgesmukte Brabants beïnvloed waren. Bredero's strijd was een nutteloze strijd, te meer omdat hij wist dat het Amsterdams ook buiten zijn eigen stad als „koddig” werd beschouwd.

De *Spaanschen Brabander* is een meesterstuk door die schitterende evocatie van het lagere stadsleven, door de typering van

zovele voor ons oog oplevende mensen. Maar als zodanig, als evocatie van dat lagere stadsleven, is het stuk ook gegroeid vanuit een minderwaardigheidspositie, niet vanuit een superioriteitsgevoel. Voorzeker, Bredero heeft zijn Jerolimo te kijk gezet in al zijn opgeblazenheid en met nog tal van andere gebreken, maar bepaald ook met sympathie voor zijn gewiektheid en zijn superieure levenskunst ! Ondanks alle spot, moet hij in die Brabander een charge gegeven hebben van mensen tegen wie hij, misschien tegen wil en dank, moest opkijken !

Deze vaststelling doet in geen dele afbreuk aan Bredero's kunstenaarschap. Het Amsterdams werd pas enkele decennia later toonaangevend ; toen Bredero stierf was het ook „drollig”, een komische taal die paste op het komische toneel. Als Amsterdammer heeft hij zich ingespannen voor de verdediging van een zuivere taal, gegroeid uit het volk, maar zover was het toen nog niet en in die strijd stond Bredero helemaal niet alleen. De zelfbewuste negentiende eeuw heeft haar psychologie overgebracht op een geniale figuur, die evenwel meer dan twee eeuwen vroeger leefde en in een totaal andere situatie, niet in een situatie van verworvenheid en superioriteit, maar in een situatie van strijd en zich verwerende inferioriteit.